

Василь Расевич

ВИКЛЯТІ З УКРАЇНСТВА

Про загрозовий погляд на минуле через чорно-білі діоптрії¹

Ми вже звиклися із практично всюдисущою в нас дихотомією. Нам фактично не залишають вибору, ставлячи в позицію між дуже і не дуже поганим, між поганим і найгіршим. Якщо подивитися на нетривалу історію української виборної демократії, то, крім технології «вибір без вибору», годі знайти якусь світлу й непорочну подію. Але навіть такі маніпуляції не є найстрашнішими. Найгіршим, як на мене, є утвердження в колективній свідомості українців чорно-білої картини світу.

Особливо загрозовим для єдності суспільства є погляд через чорно-білі діоптрії на минуле. Посудіть самі: якщо нам треба вибрати з історії задля дидактичної (виховної) мети якихось позитивних персонажів, які б об'єднували суспільство, згуртовували його для звершення амбітних цілей у майбутньому, то як ми це зробимо? При теперішніх підходах ми маємо моментально розділити на два кардинально протилежні полюси всіх відомих персонажів української історії. Тобто одні мають бути винятково героями, а інші – винятково анти-героями.

Подібний досвід практикувався в радянські часи, коли героями могли бути тільки комуністи або ті, хто їм співчував. Відповідно, не комуністи, а ще більше ті, хто проти них боровся, заслуговували на всенародне прокляття і були приречені довічно носити на собі тавро ворога. У наш час спостерігаємо аналогічну картинку, коли героями оголошуються всі без розбору українські радикальні націоналісти, а всі, проти кого вони воювали, – ворогами і зрадниками. Ті, хто думає, що заради всенародної мобілізації і в ситуації, коли Україна воює з російським агресором, дозволяється глумитися всім, без винятку, рухи, повстання і сили, які будь-коли виступали проти Російської імперії та Радянського Союзу, глибоко помиляються.

А все тому, що сучасна Україна – це зліпок не просто з різних історичних регіонів, але й частогусто із власною антагоністичною пам'яттю. Кожна притомна людина сказала б, що для настільки

поділеного суспільства вкрай необхідною була б історична політика, спрямована на примирення пам'ятей. Але, на жаль, усе не так у сучасній Україні. Україна продовжує традиції радянської пропаганди і навіть багато в чому взорується на сучасну російську, намагаючись нав'язати окремо взятий регіональний героїчний канон усій державі.

Навіть не заглиблюючись особливо в окремі моменти актуальної історичної політики в Україні, можна сказати, що не тільки про декомунізацію йдеться. На жаль, декомунізація зводиться до формальних речей: знесення пам'ятників, усунення меморіальних таблиць та перейменування міст, вулиць і площ, пов'язаних із комуністичними діячами. Натомість політика декомунізації не зачіпає старих ідеологічних практик. Такої, як, наприклад, кампанійщина. Сучасна політика пам'яті спрямована на заміщення однієї ідеології іншою. Щоб довго не мусолити тему, скажу: Україні потрібна не так формальна декомунізація (хоч уже давно треба було розпрощатися з тими ідеологічними бовванями), як деідеологізація публічного простору. На жаль, усе відбувається навпаки.

Останнім часом, піддавшись, напевно, модним віянням, чорно-білими підходами захопилися навіть деякі відомі публіцисти. І, чи то йдучи за велінням власної совісті, чи то вперто дотримуючись своїх переконань, а може, й виконуючи завдання одного з виборчих штабів, стали застосовувати дуже спрощені підходи поділів українців на табори. Знову ж таки, використовуючи метод виключення. Наприклад, один із відомих публічних інтелектуалів чітко розділяє українців на патріотів та лібералів. Ніби ліберал не може бути патріотом, а патріот – лібералом. Щоб докопатися до причини таких грубих узагальнень і поділів, варто придивитися до того, кого й чому фаворизувалося в нашому недалекому інформаційному минулому, а кого тихцем випихалося на маргінес української історії.

Не тасмниця, що важливу роль у формуванні певних стереотипів та кліше в суспільстві відіграло накладання на оцінки окремих історичних рухів діяльності нібито їхніх актуальних послідов-

¹ Уперше опубліковано на сайті Zaxid.net 23.06.2017 р.

ників. Але якщо бути відвертими, то природа українського політичного руху була лівою. Лівими були Михайло Грушевський та Володимир Винниченко, а засновники Русько-української радикальної партії взагалі захоплювалися марксизмом. Прихильники ж правої ідеології були насправді маргінальними групами, і це не дивно з огляду на соціальну структуру українців. Тепер же йдеться про те, щоб українці оцінили минуле через призму діяльності компартії Петра Симоненка та соціалістів Олександра Мороза. А для закріплення ефекту – ще й діяльності Соціал-демократичної партії України (об'єднаної), яка на практиці нічого спільного ні з соціалізмом, ані з демократією не мала.

Свого часу один відомий редактор популярного видання у Львові, борючись проти олігархічної СДПУ(о), дописався до того, що почав публічно цитувати оцінки європейської соціал-демократії Йозефом Геббельсом. На моє втручання достойний пан відповів щось приблизно таке: «Ми в західних університетах не вчилися. Нам можна». У цій ситуації я був готовий зрозуміти багато речей. І те, що цей пан-товариш закінчив напередодні «перебудови» історичний (тоді – ідеологічний) факультет Львівського ордена Леніна державного університету, а все, що потім зміг осилити, сталося виключно завдяки самоосвіті. Але не знати, яку надзвичайно важливу роль австрійська соціал-демократія відіграла в житті галичан-українців, – це вже було надто.

Насправді ж парадокс ситуації полягав у тому, що людина, яку радянська освіта готувала перш за все на полум'яного пропагандиста, при зміні системи та обставин ним і залишилася. Тільки поміняла знаки. Відтепер для нього всі ліві стали поганими, а праві – героями. Подібна метаморфоза трапилася з більшістю українських гуманітаріїв. Слідуючи мейнстріму і самі ж його формуючи, ці люди почали заповзяти відводити від себе «бідую». Колишні спеціалісти з наукового комунізму присвячували свої книги «національному відродженню», а оспівувачі подвигу комсомольців у виконанні брежневської Продовольчої програми зробилися затятими українськими націоналістами.

Прошу не сприймати ці твердження як докори людям-флюгерам. Це було б надто просто. Наводжу ці приклади тільки для того, щоб можна було краще зрозуміти, як так сталося, що із 17 мільйонів 770 тисяч членів КПРС (станом на 1982 рік), із яких українці становили 16%, до нашого часу майже ніхто не «дожив». Куди вони «випарувалися»? Питання дуже серйозне. Бо кожного разу, ознайомлюючись із дослідженнями про злочини комуністичної системи, ніяково від питання: а де були в цей час українці? Добре, «справжні» українці – це ті, що чинили опір. Але їх було мало. А що робила більшість? Невже їх не було серед більшовиків, денікінців, махновців? Невже їх не було в загонах,

що здійснювали продрозверстку, в рядах НКВС, які десятками тисяч розстрілювали політичних і не тільки супротивників? Невже не було українців серед офіцерів КДБ, які гноїли дисидентів по колымських таборах?

Зрозуміло також, що більшовицька система проводила над людьми страшний, кривавий експеримент і цьому немає жодного виправдання. Але чому не копнути глибше і ближче не познайомитися з тими, хто цей експеримент здійснював? А ближче картинка має вигляд ой який непривабливий. Спрощена схема, яку зараз можна побачити навіть у шкільних програмах з історії, побудована так, що у всіх бідах і нещастях винні завжди «чужинці». Мовляв, чудова Українська революція виборола прекрасну українську державу, яка жила і процвітала, аж поки не прийшли чужинці. Чужинці в цьому випадку – поняття, що нагадує трансформер, із якого довільно можна скласти образ зовнішнього ворога.

Для того, щоб кожного разу спихати провину на сторонні ворожі сили, великого розуму не треба. І якщо учні та студенти не наділені критичним мисленням, то все може легко зійти з рук. Але пояснити буде важко вже хоч би те, яким насправді було правління Української Центральної Ради, чому вона навіть не контролювала свою територію і чому змушена була просити центральні держави ввести війська. Пояснити, чому Українська держава гетьмана Скоропадського «еволюціонувала» від незалежності до федерації з Росією, буде ще важче, якщо щоразу ігнорувати рівень підтримки українцями української влади. І головне: щоразу по обидва боки були українці.

В одному листі з Одеси 1918 року австрійський офіцер доповідав про справжню ситуацію в підконтрольній німецьким та австро-угорським військам Україні так: «Українська влада сягає аж так далеко, як далеко сягають багнети наших гвинтівок». Він також описував настрої, що тоді панували в українській Одесі. Писав, що ніхто серйозно до української влади не ставиться. Що царські офіцери просиджують дні і ночі в ресторанах та чекають, коли вже закінчиться це українське «непорозуміння»... Наводжу ці слова, знову ж таки, не для того, щоб уколоти й посміятися, а для того, щоб зрозуміти, яким складним був старт для Української держави. І щоб можна було зробити серйозні висновки.

Так само наша історія буде рясніти логічними проваллями, якщо провину за державницьку поразку 1917–1921 рр. повністю списати на більшовицьку зовнішню агресію. Так, Донецько-Криворізька Радянська Республіка була справжнім симулякром. Так, вона була штучно створена як легітимний плацдарм для більшовицького загарбання України. Але чому так сталося, що практично все міське населення не підтримало українську владу?

Чому селяни так легко «купилися» на більшовицькі обіцянки дармової землі та швидкого миру і фактично прийняли ленінський режим? І найскладніше для нас теперішніх питання: чому ми вперто хочемо називати ті події національно-визвольними змаганнями і категорично заперечуємо факт громадянської війни?

Зрозуміло, що історія поразок для патріотичної дидактики не надається. Але чому творці історичної політики вважають, що простіше «викляс-

ти» з українства «неправильних» українців, ніж пояснити всю складність подій в історичній ретроспективі? Відмовки «не на часі, бо зараз війна» не повинні взагалі братися до уваги. Чесний погляд на історію зробить наше суспільство тільки міцнішим. Надмірні узагальнення та спроби підігнати все під чорно-білу картинку з поділом на патріотів і ворогів можуть коштувати державі незалежності. А вже в короткій перспективі привести до розгулу анархії та навіть пролиття крові.

Сергій Шебеліст

КОЛИ МУЗИ НЕ МОВЧАТЬ

(А)моральний вибір майстрів сцени й екрану¹

Скільки разів уже доводилося чути все це: «Мистецтво поза політикою», «Ми просто даруємо свою творчість людям і не ділимо їх за ідеологічними вподобаннями», «Культура повинна об'єднувати», «Ми за мир, простим людям нічого ділити, нехай політики домовляться між собою». Такі аргументи доволі часто використовують митці, які десь колись щось не те сказали, а потім стали об'єктами критики і цькування не лише в медійному просторі.

Друзі хунти

За слова і вчинки доводиться відповідати й виправдовуватися. Надто, коли ти – публічна людина, і вже в силу статусу до тебе прислухається частина суспільства або принаймні цікавиться твоєю думкою стосовно актуальних подій у країні та світі. Це не лише українська чи пострадянська практика. Точка зору знаменитостей із того чи того питання привертає увагу в усьому світі, надаючи їй нехай і не експертної, проте якоїсь суспільної ваги.

Саме тому репліки відомих осіб викликають резонанс, а їх самих дуже часто залучають до реклами, громадських ініціатив і політичних кампаній. Формально голос знаменитостей на дільниці важить стільки само, скільки й голос пересічного виборця. Але впізнаване обличчя здатне змобілізувати певний електорат, переконати його проголосувати за конкретного кандидата чи партію. А якщо він чи вона особисто тобі симпатичні й мають у твоїх очах певний авторитет завдяки попереднім заслугам, то чому б і не прислухатися до поради кумира?

Цей механізм, підкреслимо, працює в багатьох країнах (згадаймо президентські перегони у США

й роль у них голлівудських зірок). Нічого поганого в цьому немає. Якщо в людини є погляди і переконання, вона може їх висловлювати, відстоювати і пропагувати. З іншого боку, вона повинна усвідомлювати, що далеко не всі погоджуватимуться з її точкою зору, котра має також і моральний вимір.

У звичайних, так би мовити, мирних умовах відмінні погляди можуть співіснувати, а їхні носії – полемізувати між собою. Проте в реаліях геополітичного протистояння і військової агресії ледве не кожна репліка відомої людини розглядають під мікроскопом, визначаючи межі допустимого.

В Україні таким маркером стало ставлення до анексії Криму й війни на Донбасі. Так, ти можеш бути зовсім індиферентним до політики, зневажати корупціонерів-«скотиняк» і цілком присвячувати себе служінню прекрасному, але вдавати, що в країні нічого не відбувається, залишатися «в будиночку» і бути вище від усього цього довго не вдасться. Все одно доведеться визначатися, як мовиться в пісні гурту Kozak System, «хто ти і що для тебе твоя Вітчизна».

Багатьом міг не подобатися Майдан, когось улаштував і Янукович. Проте коли на кону стоїть питання навіть не майбутнього – самого існування держави, все другорядне нівелюється. Чи не тому на мітинги за єдність України навесні 2014-го ходили й ті, хто протестував на Євромайдані, й ті, хто був на Антимайдані? У березні того року на проукраїнський мітинг у Донецьку прийшли кілька тисяч людей, яких раніше не могли змобілізувати на протести громадські й політичні діячі. Вони вийшли не за Угоду про асоціацію з ЄС, не проти Митного союзу. Просто за Україну і проти війни.

Звісно, можна декому закинути кон'юктурне відчуття моменту, коли є нагода вчасно перефарбуватися. Проте не можна відкидати й того аргументу,

¹ Уперше опубліковано на сайті Zaxid.net 31.08.2017 р.